

Професійні засади соціальної роботи на вулиці з підлітками й (молодими) дорослими, які вживають психоактивні речовини (Німеччина)

Fachliche Grundlagen von Streetwork mit substanzkonsumierenden Jugendlichen und (jungen) Erwachsenen (DEU)

Погляди, висловлені в цій публікації, є відповідальністю авторів/авторок і можуть не збігатися з офіційною політикою Ради Європи.

Усі запити щодо відтворення чи перекладу всього або частини цього документа належить адресувати Директорату з питань зв'язку (F-67075 Strasbourg Cedex) або на адресу: publishing@coe.int. Усю іншу кореспонденцію щодо цього документа потрібно надсилати до Департаменту молоді Ради Європи.

Переклад документу з німецької мови за згодою підготовлено в межах діяльності проекту Ради Європи «Молодь за демократію в Україні: Фаза II», що його реалізують у межах Плану дій Ради Європи для України на 2018 – 2022 рр.

Авторство:
Юрій Шафранек

Bundesarbeitsgemeinschaft Streetwork
<https://www.bag-streetwork.de/material-links>

Gangway e.V.
<https://gangway.de>

Редагування (українською мовою):
Валентина Леснова
Катерина Зезюліна

Координування:
Олена Черних
Віола Попенко

© Рада Європи,
грудень 2022
Надруковано в Україні

Соціальна робота на вулиці з підлітками й молодими дорослими, які вживають психоактивні речовини, має багато спільного з соціальною роботою на вулиці з дорослими споживачами і споживачками, однак подекуди ця робота суттєво різниться в деяких аспектах. Це починається з питання про лояльну до зловживання наркотиків роботу з дуже молодими споживачами і споживачками й виходить за межі юридичних і соціально-правових аспектів.

По-перше, переважна більшість підлітків, які вживають психоактивні речовини, є епізодичними споживачами і споживачками, які експериментують; вони рідко бувають явно залежними. Безумовно, існують виражені моделі регулярного вживання з тенденцією до прояву, але зазвичай соціальна робота на вулиці з підлітками щодо проблемних моделей вживання стикається з екстремальним ризиковим вживанням, тобто зловживанням і рідко із залежним вживанням.

На цих етапах підлітки потребують інформації, консультування й інструментів для розвитку ризикової компетентності в поводженні з психоактивними речовинами.

Отже, орієнтовані на визнання наркотиків соціальні працівники та працівниці на вулиці часто доходять висновку, що лояльне ставлення до дуже молодих споживачів і споживачок закінчилося, виправдовуючи це потенційною довгостроковою шкодою для дитини, яка ще розвивається, або підлітка. Тому, можливо, слід узяти до уваги заходи раннього втручання, яких також уживають проти волі молодих споживачів і споживачок, зрозуміло, «виключно на благо підлітків, які ще не повністю відповідають самі за себе». Проте таке ставлення ігнорує той факт, що доступ до цієї групи адресатів може вдатися тільки в тому випадку, якщо соціальна робота на вулиці ввійде до їхнього життєсвіту без вікових обмежень визнання.

За останні два десятиліття вулична соціальна робота з людьми, які вживають психоактивні речовини, зазнала докорінних змін. Оскільки сьогодні існує лише кілька великих відкритих наркосередовищ, концепції цієї форми роботи необхідно вдосконалювати й адаптувати до умов, що змінилися та змінюються надалі. Сьогодні соціальна робота на вулиці в чистому вигляді («вулична робота в наркосередовищах») має сенс тільки в тих соціальних просторах, де існують відкриті наркосередовища, а легкодоступні неформальні заклади, як-от приміщення для споживання, контактні магазини, кризові місця ночівлі або пункти обігріву, доступні в недостатньому обсязі або взагалі відсутні. Важливо встановити контакт із цими середовищами, визначити потребу в допомозі та сприяти створенню адекватних пропозицій.

Досвід показує, що доступ до підлітків з боку служб допомоги наркозалежним є важким. Це пов'язано, з одного боку, із самовизначенням підлітків як «незалежних», а з іншого – з намаганням відмежуватися від «наркоманського середовища», яке вважають ганебним.

Оскільки споживання психоактивних речовин демонструє один зі складників ризикованої поведінки в життєсвіті багатьох підлітків, соціальна робота на вулиці без знань про поведінку споживання та зменшення шкоди насправді не орієнтована на життєсвіт. Зокрема, істотну роль відіграє динаміка поведінки груп і клік, у яких вони поступово відрізняються від дорослих середовищ, оскільки останні зазвичай мають менш міцні групові структури.

Чинні правові норми в роботі з неповнолітніми, які вживають психоактивні речовини, є ще одним критерієм відмінності від роботи з дорослими споживачами і споживачками. Так, через обов'язок з нагляду (положення гаранта) виникають правові перешкоди для лояльної практики соціальної роботи на вулиці з наркотиками, особливо тому, що під час роботи з кліками підлітків, які вживають психоактивні речовини, можна бути швидко притягнутим до кримінальної відповідальності за надання

можливостей (ст. 29 абз. 1 п. 11), на відміну від роботи у відкритих наркосередовищах з дорослими. Навіть такі легальні речовини, як алкоголь і нікотин, підпадають під набагато суворіші обмеження законодавства для неповнолітніх (див. ст. 9 та 10 Закону про захист молоді).

Щоразу, коли соціальну роботу на вулиці проводять у наркосередовищах або з кліками молоді, яка вживає психоактивні речовини, до неї слід застосовувати принципи, які також визначають лояльну роботу з молоддю й лояльну допомогу наркозалежним. У цій статті йдеться про принципи соціальної роботи на вулиці, її цілі та підходи, які забезпечують якість роботи, а також про кваліфікацію, яка потрібна соціальним працівникам і працівницям.

Принципи роботи

Нижче описано найважливіші загальні принципи соціальної роботи на вулиці. Вони частково взаємозалежні й тому перетинаються.

Орієнтація на ресурси

Нерідко в молодих людей, які страждають на наркотичну залежність або постійно зловживають психоактивними речовинами, обмежені можливості самостійної й самовизначеної дієздатності. Це **може** бути наслідком біографії (наприклад, відсутність турботи та/або досвід насильства, гвалтування, відсутність освіти), фантазій про невразливість і готовності ризикувати (особливо у хлопчиків і юнаків), емоційної та/або економічної залежності й повсякденних умов, які дестабілізують (наприклад, конфлікти з батьками, кризи ідентичності, бездомність, завдання шкоди здоров'ю й соціальні утиски, віддаленість від шкільної освіти тощо). Водночас споживачі психоактивних речовин, незалежно від того, чи вживають вони їх протягом короткого або тривалого часу, є чимось набагато більшим, ніж сума їхніх недоліків і проблем, зумовлених уживанням: вони теж мають ресурси, які здатні надати їм можливості для самостійної й самовизначеної дієздатності. Їх потрібно розшукати та зміцнити шляхом розширення прав і можливостей. Водночас важливо уникати патерналістського «я знаю, що для тебе краще».

Орієнтація на життєсвіт

Наркосередовище – це неформальна соціальна мережа. Зрозуміло, це стосується й підліткової кліки. Багато інформації, що становить життєво важливий інтерес для споживачів і споживачок психоактивних речовин, можна отримати в самому середовищі (наприклад, про якість речовини, спальні місця, заняття, пропозиції систем допомоги). Крім того, багато членів і членкинь середовища мають мало соціальних контактів за межами кліки чи наркосередовища. Тому вони можуть задовольняти їхню потребу в зустрічах і спілкуванні переважно в громадських місцях. Таке співіснування, своєю чергою, сприяє благополуччю індивіда. Тому соціальну мережу «середовище» слід підтримувати, заохочуючи наявні там ресурси й використовуючи їх для вирішення проблем, що стосуються індивіда або групи. Необхідною умовою для орієнтованої на життєсвіт роботи є всебічні знання про життєві умови і спосіб життя споживачів і споживачок психоактивних речовин.

Це набуває особливого значення в часи надзвичайно збільшеної мобільності наркосередовищ у багатьох містах та інших населених пунктах. Соціальним працівникам і працівницям на вулиці доводиться пристосовуватися до цієї мобільності шляхом регулярної присутності в середовищах і соціальних просторах.

Крім того, останніми роками ці середовища змінилися. З'являється дедалі більше наркосередовищ чи клік, які вживають психоактивні речовини, у яких опіати не відіграють жодної ролі, але там поширюють

актуальні речовини. Ці середовища зазвичай молодші й мобільніші, ніж класичні «середовища наркоманів».

Лоляне ставлення

Замість того, щоб вимагати утримання від речовин (вимога невживання), опікати й контролювати адресатів і адресаток, важливо сприймати й поважати їхній життєвий досвід і приймати їхні моделі інтерпретації. Інакше кажучи, соціальні працівники і працівниці на вулиці мають бути здатними зрозуміти та прийняти вживання психоактивних речовин і пов'язаний з цим спосіб життя як функціональний. Саме для підлітків часто вистачає випробувати межі, накопичити досвід і піти на ризики, щоб розвинути індивідуальність та особистість. Отже, важливо не потурати саморуйнівній поведінці, а забезпечити атмосферу, яка дозволяє будувати довгострокові відносини, заохочувати здоровий спосіб життя та менш ризиковане вживання наркотиків, а також підтримувати відповідні процеси прийняття рішень. Бажання змінити поведінку має зрештою походити від самих підлітків, які вживають психоактивні речовини, і вони самі визначають темпи власного розвитку. Тому цілі та окремі кроки розвитку необхідно узгоджувати спільно.

Анонімність

Оскільки групи підлітків, які вживають наркотики, перебувають в особливому фокусі юридичних репресій, соціальна робота на вулиці має гарантувати анонімність її адресатів. Це означає, зокрема, що в комітетах, робочих групах тощо персональні дані не мають розкривати за жодних обставин, навіть якщо це роблять з «найкращих намірів», щоб нібито допомогти постраждалим. Згадування імен адресатів і адресаток у робочих групах і подібних колах є абсолютним порушенням довіри до них. Це факт порушення захисту даних і конфіденційності, якщо тільки адресати і адресатки не дали їхньої прямої згоди на розкриття інформації. Важливо відзначити, що у випадку з неповнолітніми згода їхніх законних опікунів може бути обов'язковою.

Особлива складність полягає в наслідках, що випливають зі ст. 8а частини VIII Соціального кодексу ФРН (мандат на захист у разі загрози благополуччю дитини), буквальне виконання якої може зобов'язати підлітків, які вживають наркотики з метою заподіяння шкоди самим собі, до обов'язкового надання інформації.

У цьому випадку довірчу роботу з надання допомоги гарантовано ст. 8 абз. 3 частини VIII Соціального кодексу ФРН, яка захищає право на конфіденційне консультування, а отже, захист змісту консультування, навіть перед органами влади та/або законними опікунами.

Добровільність з боку адресатів і адресаток

Пропозиції допомоги мають сенс тільки тоді, коли по неї звертаються добровільно. Тому настирливість заборонено під час встановлення контакту: не підліткові споживачі психоактивних речовин звертаються по допомогу, а соціальні працівники і працівниці на вулиці пропонують її їм. Адресати і адресатки мають самі вирішувати, чи хочуть вони скористатися допомогою (навіть якщо вони ще неповнолітні). Доволі часто соціальним працівникам і працівницям на вулиці доводиться миритися з тим, що вони іноді не мають можливості оперативно втрутитися, якщо шкідливе вживання психоактивних речовин становить загрозу розвитку адресатів.

Конфіденційність і стриманість

Соціальні працівники і працівниці на вулиці за законом зобов'язані дотримуватися конфіденційності (ст. 203 Кримінального кодексу ФРН): адресати і адресатки мають бути впевнені, що їхні повідомлення не буде передано третім особам. Конфіденційність і стриманість становлять суттєві засади формування відносин.

Поважання меж

Оскільки соціальні працівники і працівниці на вулиці потрапляють у життєсвіт молодих споживачів і споживачок психоактивних речовин, вони не мають влади визначення. Вони там «гості», а не «господарі», і тому мають поважати правила, що діють у цьому середовищі, а також межі, установлені адресатами і адресатками. Так, у деяких ситуаціях присутність соціальних працівників і працівниць на вулиці може бути небажаною, оскільки її сприймають як втручання.

Прозорість та обов'язковість

Соціальні працівники і працівниці на вулиці мають інформувати їхню групу адресатів про сутність їхнього робочого завдання й установу, на яку вони працюють. Крім того, у адресатів і адресаток має бути можливість покладатися на те, що соціальні працівники і працівниці на вулиці дотримуватимуться досягнутих з ними домовленостей (наприклад, коли й де зустрітись) та надаватимуть обіцяні послуги.

Присутність

Для якісної соціальної роботи на вулиці характерні регулярна присутність у середовищах (робочий час соціальних працівників і працівниць на вулиці має бути орієнтований на звички середовища) та мобільність, щоб була змога дістатися адресатів і адресаток у різних місцях зустрічі. Відвідування адресатів і адресаток у місцях, де вони проводять більшу частину повсякденного життя, теж сприяє розумінню їхнього способу життя: це невід'ємна основа надання життєвої допомоги.

Присутність у місцях зустрічей (середовища) також означає, що навіть якщо адресатів і адресаток мало чи майже немає, проводять обходи, адже сфера діяльності соціальної роботи на вулиці завжди містить частку громадської роботи. Це означає, що потрібно встановити й підтримувати контакт з учасниками і учасницями відповідного соціального простору.

Низький поріг

Адресати і адресатки не мають дотримуватися будь-яких правил (наприклад, години прийому, записи на прийом), як це прийнято в «класичних» центрах допомоги наркозалежним з їхньою прийнятною структурою, але можуть за потреби звертатися до соціальних працівників і працівниць на вулиці.

ЦІЛІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ НА ВУЛИЦІ

Які цілі поставлено перед практичною роботою, залежить від того, у якій сфері працюють соціальні працівники і працівниці на вулиці. Тому в цьому розділі йтиметься про загальні цілі соціальної роботи на вулиці в середовищах, де вживають наркотики.

Завдяки підтримувальній і супроводжувальній допомозі має бути досягнуто таких спільних цілей:

- виступи за легалізацію всіх заборонених психоактивних речовин у сенсі декриміналізації споживачів психоактивних речовин;
- підтримання реалізації права на перебування у громадських місцях (re)claim the streets);

- вивчення й оптимізація компетентності в питаннях ризиків у поводженні з речовинами;
- забезпечення виживання;
- запобігання незворотній шкоді здоров'ю й соціальній (ре)інтеграції;
- стабілізація здоров'я і психосоціальна стабілізація;
- покращення стану здоров'я;
- відповідальне й контрольоване вживання психоактивних речовин, тривалі фази невживання (з заміною чи без);
- підтримання в самовизначеному виході з наркотичного середовища та зі структур залежності (розширення прав і можливостей).

Найважливішими піддіями соціальної роботи на вулиці є:

Створення й підтримання мережі контактів у наркосередовищі

Насамперед важливо встановити особисті контакти, особливо з тими споживачами і споживачками психоактивних речовин, які не користуються пропозиціями «класичної» підліткової і/або наркологічної допомоги. Ця мережа контактів формує основу й тому має об'єднувати якнайбільше людей. Необхідною умовою цього є прийняття соціальних працівників і працівниць на вулиці в середовищі; це, своєю чергою, залежить від їхніх особистих і професійних компетентностей (див. нижче).

Створення й підтримання інституційної мережі

Соціальні працівники і працівниці на вулиці мають побудувати розгалужену мережу контактів із закладами надання допомоги (консультаційні центри для молоді та наркозалежних, лікарські кабінети, лікарні, терапевтичні заклади, молодіжні інтернати під опікою тощо), щоб за потреби мати змогу швидко й без бюрократичної тяганини спрямовувати туди адресатів і адресаток. Водночас соціальна робота на вулиці має спонукати до створення мобільних пропозицій, які забезпечують базову медичну допомогу в наркосередовищах. Для того, щоб мати змогу оптимально користуватися місцевою системою надання допомоги, потрібне інтенсивне підтримання контактів.

Попередження та зміцнення здоров'я

Споживачі та споживачки внутрішньовенних психоактивних речовин (iv), що належать до відкритого середовища, схильні до особливих ризиків для здоров'я: ін'єкційних абсцесів, флебітів, інфекцій ВІЛ, гепатиту й інших патогенів (наприклад, коростяних свербунів, вошей). Тому соціальна робота на вулиці спрямована на мінімізацію цих ризиків: шляхом поширення презервативів і стерильного ін'єкційного інструментарію, надання інформації і консультацій для конкретних цільових груп із питань безпечного сексу, безпечного використання та повсякденної гігієни, а також стимулювання відповідального поводження з самими собою та іншими.

Соціальна робота на вулиці спрямована, зокрема, на охоплення споживачів і споживачок психоактивних речовин із ВІЛ і/або хронічним гепатитом, щоб запропонувати їм інформацію і консультації, спрямовані на здоровий спосіб життя та психосоціальну стабілізацію, включно з направленням до медичних закладів у разі потреби. До завдань соціальних працівників і працівниць на вулиці також належить догляд за хворими адресатами і адресатками в лікарні (якщо вони цього бажають), оскільки у споживачів і споживачок психоактивних речовин часто мало надійних референтних осіб, які могли би підтримати їх у скрутну хвилину. В окремих випадках допомога може бути процесом, що закінчується супроводом наприкінці життя.

Підтримання у відмові від уживання наркотиків

Якщо адресати та адресатки бажають відмовитися від уживання наркотиків, важливо надати їм підтримувальні консультації та за потреби направити до відповідних служб.

Представлення інтересів

Завдання соціальних працівників і працівниць на вулиці – представляти інтереси й потреби членів середовища перед громадськістю й установами та органами (наприклад, поліцією), однак це потрібно відповідно узгодити з цільовою групою: самовільні дії можуть бути розцінені як спроба втертися в довіру, крім того, вони порушують принцип самопрезентації. Як представники інтересів соціальні працівники і працівниці на вулиці виконують посередницьку функцію: наприклад, вони спрямовують їхні дії на те, щоб мешканці та мешканки та власники та власниці бізнесу в районі спокійно реагували на життя середовища (через дискусії, медійне роз'яснення та ін.), і водночас намагаються змусити членів середовища виявляти більше уваги до потреб їхнього оточення («критична упередженість»).

З погляду структурного попередження представлення інтересів спрямоване, наприклад, на:

- усунення тенденцій соціальної ізоляції і досягнення більшої терпимості до підлітків, які споживають психоактивні речовини;
- участь підлітків як членів середовища в прийнятті локально політичних рішень, зокрема в плануванні й формуванні громадських місць, у яких молодь може проводити час, а також у легкодоступних пропозиціях допомоги для молодих людей;
- поліпшення матеріальних умов життя (також у середовищі);
- зміцнення соціальної інфраструктури клік і середовищ.

Оскільки стигматизація споживачів і споживачок психоактивних речовин пов'язана з нелегалізацією певних наркотиків, представлення інтересів містить також вимогу легалізації. Легалізація може водночас сприяти поліпшенню стану здоров'я й матеріального стану споживачів і споживачок психоактивних речовин.

Інституційний розвиток

Соціальні працівники і працівниці на вулиці знаходяться на стику між молодіжними, соціальними і медичними закладами й органами влади, з одного боку, та маргіналізованою групою – з іншого. Вони мають користуватися цим становищем, спрямовуючи власні дії на те, щоб ці заклади могли також надавати допомогу адресатам і адресаткам, які вживають психоактивні речовини: шляхом удосконалення їхніх концепцій, надання додаткових пропозицій і створення атмосфери, що уможливорює адекватне поводження з цією групою адресатів і адресаток.

РОБОЧІ ПІДХОДИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ НА ВУЛИЦІ

Для досягнення зазначених цілей соціальної роботи на вулиці застосовують такі підходи:

Пов'язані з адресатами і адресатками:

Установлення та підтримання контактів

Як «відчинювач дверей» можна запропонувати роздавальні матеріали, презервативи, ін'єкційний інструментарій та інформаційні брошури про зниження ризиків під час уживання наркотиків і безпечного сексу. Залежно від ситуації контакт можна встановити або в наступальний (наближення), або в оборонний (очікування, пропонування себе) спосіб. Підтримування контакту спрямоване на

утворення довіри, це роблять, з одного боку, через вітальну фразу та беззмістовну розмову, з іншого – через неформальне консультування.

Робота над відносинами

Ідеться про професійно сформоване, віддзеркалене «встановлення відносин». До нього належить серйозне ставлення до адресатів і адресаток, поважання їхніх почуттів та цінування їхньої особистості (робочий принцип «лояльне ставлення»). Водночас такий підхід вимагає особистої участі (власні погляди й почуття) та створення довіри. Робота над відносинами формує основу всіх взаємодій між соціальними працівниками і працівницями на вулиці й адресатами та адресатками й відбувається переважно через розмови.

Розмови

На етапах психічної, фізичної і соціальної стабілізації розмови виконують різні функції:

- задоволення потреби адресатів і адресаток у спілкуванні;
- стимулювання усвідомлення проблем та особистої відповідальності за спосіб життя;
- подолання обтяжливих досвідів;
- зміцнення потенціалу самопомоги, наприклад, через мотивацію до формування груп у сенсі союзу солідарності або до зміцнення груп для подолання конкуренції, ізоляції тощо;
- пропонування альтернатив вживанню психоактивних речовин як уявного каталізатора для вирішення проблем і/або досягнення станів розслаблення чи сп'яніння, спричиненого психоактивними речовинами.

З іншого боку, соціальні працівники і працівниці на вулиці під час розмови отримують уявлення про спосіб життя й душевний стан їхніх адресатів і адресаток і на цій основі можуть запропонувати адекватне підтримання, наприклад, у вигляді інформування й консультування.

Інформування

Необхідно пропонувати інформацію про заходи щодо зниження ризиків, про медичні аспекти (наприклад, варіанти лікування), про питання харчування та гігієни, координаційні точки в системі соціального підтримання (наприклад, лікувальні заклади та їхні концепції, адреси юристів і лікарських кабінетів), а також про права в молодіжних і соціальних справах. Можна також отримувати інформацію про аспекти громадського життя та про (молодіжні) політичні події, які стосуються споживачів і споживачок психоактивних речовин.

Консультування

Консультації надають (одноразово або протягом тривалих етапів) у таких сферах:

- інфекційні захворювання, насамперед ВІЛ/СНІД, гепатит і венеричні захворювання (сифіліс, гонорея тощо); теми – шляхи передачі, симптоми, варіанти захисту й лікування;
- правові аспекти вживання психоактивних речовин щодо того чи того життєвіту споживача і споживачки (не юридична консультація!);
- залежність від психоактивних речовин: зміцнення волі до виживання, за потреби перехід на менш ризиковані форми вживання, розроблення альтернатив для життя з наркотиками, професійні перспективи;

- профілактика хронічних захворювань (гепатит, ВІЛ тощо), наприклад, здоровий спосіб життя; подолання страхів перед майбутнім, боротьба зі стигматизацією і дискримінацією;
- психологічна стабілізація, наприклад, під час підготовки до судового процесу чи терапії;
- консультування на теми сім'ї і партнерства: проблеми насильства, розміщення в лікувально-виховній установі;
- загальне соціальне консультування, наприклад, питання, що стосуються державних органів, заборгованості, безробіття й бездомності, направлення до установ, які надають допомогу.

Догляд

Догляд – це тривалий процес, який зазвичай охоплює також консультування. Ця пропозиція для молодих людей, які перебувають на важких етапах життя, потребує кадрової безперервності та сприяння адресатам і адресаткам. Догляд надають, наприклад, у виправних колоніях для неповнолітніх, у лікарнях, у межах замісної терапії або як супроводження наркозалежних. Догляд за вкрай аутоагресивними споживачами і споживачками або тяжкохворими пацієнтами і пацієнтками передбачає або зміцнення їх, або створення мережі підтримання (наприклад, знайомих чи друзів) і за потреби супровід наприкінці життя.

Супровід

Супровід пропонують під час відвідування органів влади (наприклад, центру зайнятості, управління у справах молоді чи соціального забезпечення) та лікаря, щоб підтримати адресатів і адресаток у здійсненні їхніх законних прав.

Кризове втручання

Кризове втручання потрібне адресатам і адресаткам, які перебувають в особливо складних життєвих ситуаціях. Воно передбачає передусім діагностування кризи, щоб мати змогу вирішити:

- яка допомога потрібна: небюрократична негайна допомога (наприклад, отримання грошей і/або притулку) або довгострокове психосоціальне підтримання;
- чи можна здійснювати втручання самостійно або потрібно залучити помічників (наприклад, лікаря швидкої допомоги в разі суїцидальних нахилів);
- чи потрібно направити постраждалого/постраждалу, наприклад, у психотерапевтичні служби, якщо існує ризик суїциду внаслідок обтяжливих подій, на медичне лікування після нещасних випадків або в разі гострого захворювання;
- чи потрібно звернутися до органів влади чи адвокатів.

Ініціювання групових заходів

Групові заходи (наприклад, екскурсії, молодіжні поїздки, спільні сніданки, спортивна активність, тематичні групи) уможливають соціальне навчання та відкривають простір для зустрічей і взаємодії поза умовами вживання психоактивних речовин.

Переговори

Соціальні працівники і працівниці на вулиці пропонують себе як медіатори, коли виникають проблеми між двома чи більше членами середовища або між ними та іншими людьми (наприклад, мешканцями). Водночас вони поведуться критично упереджено (див. «Представлення інтересів»).

Направлення

Направлення до закладів надання допомоги молоді, наркологічної та соціальної допомоги, а також медичної допомоги, кризових місць ночівлі, консультування боржників, юридичного консультування й консультування з питань соціального забезпечення, житлових агенцій, груп самопомоги тощо (див. «Компетентність спрямування») здійснюють з урахуванням права адресатів і адресаток на самовизначення, які вирішують, бажають вони скористатися подальшою допомогою чи ні.

Закупівля

Для адресатів і адресаток, які перебувають у складному життєвому становищі, може знадобитися отримання грошей, товарів або послуг, місця роботи або місця навчання. На відміну від направлення на подальшу допомогу, закупівля – це пряма форма допомоги, яку надають соціальні працівники і працівниці на вулиці.

Робота з партнерами

Зміни ставлення й поведінки підліткових споживачів і споживачок психоактивних речовин можна досягати особливо успішно через членів групи, оскільки вони часто більш автентичні й заслуговують на довіру. Тому одним із завдань соціальної роботи на вулиці є залучення партнерів та партнерок, які потім отримують змогу передавати профілактичні й корисні для здоров'я знання й навички в їхній групі за допомогою спеціального навчання або передавання інформації в межах легкодоступної допомоги молоді, зокрема наркозалежній.

Особливості роботи з підлітками, які вживають психоактивні речовини

Як було зазначено на початку, вживання психоактивних речовин підлітками є частиною їхньої ризикованої поведінки. Це має важливе значення для розвитку особистості.

Підлітки стикаються з вимогами системи цінностей, орієнтованої на функціональність та ефективність, яку в дитинстві їм ще вдавалося значною мірою втримувати поза їхньою свідомістю. Прагнення екстраординарного досвіду стикається з вимогами досягнення результату суспільства, орієнтованого на реалізацію. Досвід сп'яніння від психоактивних речовин як одна з найелементарніших екстраординарних категорій досвіду не має бути під табу чи економією. Сп'яніння не є залежністю; той, хто страждає на залежність, більше не здатен відчувати сп'яніння. Якщо досвід сп'яніння часто ставлять поруч із потягом і залежністю, молоді люди засвоюють у край шкідливе амбівалентне самосприйняття відповідної розвитку ризикованої поведінки.

Батьки, які бажають захистити їхніх дітей і підлітків від усіх ризиків, змиряються з визнанням неієздатності дітей у ризикованих ситуаціях. Діти, яким нічого не дозволяють, стають дорослими, які нічого не вміють.

Уживання психоактивних речовин як суттєвий компонент ризикованої поведінки молоді не зникне внаслідок тільки обмежувальних заходів. Завдяки знанням, здобутим від близькості до життєсвіту, соціальна робота на вулиці має сприяти підвищенню компетентності в питаннях ризиків, а не їх запобіганню. Соціальна робота на вулиці може зробити значний внесок у цю справу, оскільки вона не має бути прив'язана до здійснення обмежувальних домашніх правил у зв'язку з уживанням

психоактивних речовин. Соціальні працівники і працівниці на вулиці мають можливість педагогічно стимулювати й супроводжувати компетентність у питаннях ризиків в умовах суспільного простору, де молодь проводить свій час. Нові педагогічні підходи, як-от підхід Risflecting (<https://risflecting.eu/konzept/>) в галузі педагогіки балансу сп'яніння й ризиків, містять відповідні інструменти для виконання ефективної роботи з профілактики залежності в межах роботи з групами та кліками.

У разі виникнення потреб у втручанні, пов'язаних з допомогою наркозалежним, переорієнтація пропозицій допомоги наркозалежним обов'язково потрібна з погляду соціальної роботи на вулиці. Направлення до консультаційних центрів для наркозалежних, як і раніше, пов'язане з величезними бар'єрами, наприклад, термін «консультаційний центр для наркозалежних» викликає в більшості підлітків значний внутрішній опір, оскільки він асоціюється виключно з пристрастю, хворобою й «наркотою».

Як свідчить досвід соціальної роботи на вулиці, підходи в допомозі наркозалежним, які принципово не оцінюють поведінку підліткових споживачів як небезпечну та в чомусь патологічну, мають значно більший резонанс із підлітковими екстремальними споживачами та полегшують направлення до системи допомоги.

Пов'язані з інфраструктурою

Робота в соціальному просторі

Вона охоплює догляд і супровід груп, які мешкають у середовищі та в так званих проблемних кварталах, і ґрунтується на принципах соціальної роботи на вулиці (див. вище) та угодах про співробітництво з партнерами.

Представлення інтересів

Його здійснюють шляхом участі у (фахових) комітетах, співробітництва, створення мереж і роботи з громадськістю. Цей підхід підтримує самопрезентацію споживачів і споживачок психоактивних речовин і спрямований на збереження та просування соціальної мережі «середовище», «група» чи «кліка».

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ

Кожен заклад, який працевлаштовує соціальних працівників і працівниць на вулиці, має розробити відповідні концепції забезпечення якості та забезпечити адекватне оцінювання й документування соціальної роботи на вулиці.

Суттєвою необхідною умовою для цього є те, що соціальна робота на вулиці зазнала такого самого визнання, що й усі інші галузі соціальної роботи, і що соціальні працівники і працівниці на вулиці міцно інтегровані в колектив.

Забезпечення якості досягають, зокрема, за рахунок:

- регулярного перегляду концепцій;
- регулярного аналізу потреб;
- регулярного перегляду робочого завдання з урахуванням мінливих умов середовища й соціального простору (нові речовини, нові групи споживачів, інші форми споживання, перенесення місць зустрічей, нормативні передумови);

- регулярних закритих нарад команди (щонайменше один раз на рік);
- формулювання цілей;
- річного планування;
- документування;
- ведення статистики (кількісний облік послуг і матеріальних засобів);
- зведення індивідуальних результатів у річному звіті.

Протягом тривалого часу заклади соціальної допомоги нехтували документуванням соціальної роботи на вулиці. Коли соціальна робота на вулиці була ще недослідженою галуззю, вважали небезпечним прозоро документувати цю роботу, і це цілком обґрунтовано, тому що поліцейські заходи проти соціальних працівників і працівниць на вулиці, які допомагали наркозалежним, у ті часи давали достатньо підстав турбуватися про те, що письмову документацію, знайдену під час обшуків, буде використано для кримінального розслідування. Останні роки теж неодноразово показали, що легкодоступна робота зі споживачами і споживачками психоактивних речовин пов'язана з правовими ризиками для співробітників і керівництва закладів. У Білефельді, наприклад, у 2003 році співробітників і співробітниць місцевого консультативного центру для наркозалежних звинуватили в тому, що вони толерантно ставилися до торгівлі наркотиками в їхньому контактному центрі. Справу було припинено після сплати штрафу. Подібні інциденти можуть повторюватися знов і знов, доки до Закону про наркотичні засоби не буде внесено відповідні поправки, а право соціальних працівників і працівниць на відмову від надання свідчень не буде реалізовано.

Сьогодні у зв'язку з різкими скороченнями бюджетних коштів більшість проєктів соціальних робіт на вулиці переживають справжню «документальну ейфорію»: кожна подробицю має бути записано й опубліковано до дрібниць. Документація є важливою й необхідною, оскільки вона створює основу для подальшого розвитку роботи та оприявнює зроблене для спонсорів, донорів і громадськості. Водночас надмірно докладна документація створює плутанину, а також забирає багато робочого часу й сил.

КВАЛІФІКАЦІЯ

Соціальним працівникам і працівницям на вулиці необхідно мати академічний ступінь у сфері соціальної роботи чи соціальної педагогіки. Водночас заклад також може залучати до роботи на вулиці людей, які колись належали до відповідного середовища й підходять для цієї роботи завдяки їхньому досвіду. У будь-якому випадку необхідно забезпечити інтенсивне оволодіння навичками та професійне наставництво з боку досвідчених соціальних працівників і працівниць на вулиці: соціальна робота на вулиці – це не експериментальне поле для новачків у соціальній роботі.

Фахові знання соціальної роботи

Соціальна робота на вулиці вимагає всебічних знань про:

- методи соціальної роботи/соціальної педагогіки (особливо в галузі індивідуальної допомоги та кризового втручання);
- умови та спосіб життя в наркосередовищах загалом і на місцях;
- структури місцевих наркосередовищ і груп, які вживають психоактивні речовини;
- умови для організації самодопомоги;
- механізми громадської дискримінації і стигматизації.

Правові знання

Соціальні працівники і працівниці на вулиці працюють у криміналізованих середовищах і з цільовою групою, яка особливо зазнає соціальних утисків та інфекційних захворювань. Тому потрібні знання:

- положень Закону про наркотичні засоби (BtMG), а також регіональних поліцейських законів (наприклад, законів земель про загальну безпеку та громадський порядок), Кримінального кодексу (StGB) та Кримінально-процесуального кодексу (StPO);
- соціального права; застосовними є Цивільний кодекс Німеччини (BGB), соціальні кодекси (SGB V, VI, XII), закони про надання допомоги дітям і підліткам (SGB VIII) і закон про захист молоді в громадських місцях (Закон про захист молоді, JuSchG);
- Закону про профілактику та боротьбу з інфекційними захворюваннями (IFSG).

Компетентність спрямування

Передусім недосвідчені соціальні працівники і працівниці на вулиці намагаються самостійно задовольнити всі потреби та вирішити проблеми їхніх адресатів. Зазвичай вони перевантажують себе цим, що призводить до передчасного «вигорання». Крім того, спеціальні проблемні ситуації потребують спеціальної допомоги, для якої вони не мають кваліфікації. З цих причин їм необхідно мати навички спрямування. До них належить, з одного боку, здатність вирішувати, у яких ситуаціях потрібні спеціальні сили, а з іншого – добра поінформованість про місцеву систему допомоги й забезпечення, щоб за потреби мати змогу компетентно направляти адресатів і адресаток. Адекватне забезпечення можна влаштувати шляхом установа й підтримання контактів із закладами й інститутами на місцях.

Компетентності в галузі охорони праці

Співробітники і співробітниці, які працюють у закладах із надання допомоги молоді та підліткам, які вживають психоактивні речовини, а також у закладах для наркозалежних (зокрема, у приміщеннях для споживання), наражаються на більший ризик зараження (ВІЛ, гепатит, CoVid 19), ніж соціальні працівники і працівниці на вулиці. Але навіть у соціальній роботі на вулиці можуть виникати ситуації, коли доводиться контактувати з інфекційним матеріалом та/або інфікованими коронавірусом молодими людьми. Тому соціальним працівникам і працівницям на вулиці потрібно знати, що віруси ВІЛ і гепатиту передаються передусім через кров, а коронавіруси – краплинним шляхом. Тому їм необхідно мати відповідну «чутливість до шляхів поширення інфекцій» і бути «уважними до крові». Для цього потрібні ґрунтовні знання про заходи інфекційного контролю, які послідовно застосовують у разі потреби.

Усі співробітники і співробітниці мають пройти курс надання першої допомоги з акцентуванням на «надзвичайні ситуації, пов'язані з наркотиками» та бути обізнаними щодо поведінки із засобами для штучного дихання, зокрема задля власної безпеки. Вони мають знати, що в екстреній ситуації необхідно передусім убезпечити шприц, яким користується потерпілий, щоб запобігти ризику зараження внаслідок проколу. Щодо інших заходів: захисні рукавички є обов'язковим засобом, а штучну вентиляцію завжди слід проводити за допомогою «мішка Амбу» або інших засобів для штучного дихання.

Соціальні працівники і працівниці на вулиці можуть постійно потрапляти в ситуації, які загострюються та в яких відбувається насильство як серед споживачів і споживачок психоактивних речовин, так і до них самих. Щоб уникнути таких ситуацій, тренінг із деескалації покликаний надати їм можливість розпізнавати ознаки фрустрації та агресії на ранній стадії й адекватно реагувати на це, щоб запобігти загостренню. Крім того, має бути зрозумілим, що соціальним працівникам, передусім працівницям,

слід перебувати в дорозі принаймні вдвох, щоб гарантовано отримати допомогу в ризикованих ситуаціях. Соціальні працівники і працівниці на вулиці мають менше місця для зіткнення, тому що їм не доводиться забезпечувати дотримання правил закладу зовні. Крім того, вони не протистоять агресивним або готовим до насильства адресатам і адресаткам у замкненому просторі, який може сприяти такій поведінці. На вулиці вони можуть у буквальному розумінні уникнути загострення ситуацій або спочатку спостерігати за подією. Проте й тут теж не можна наражати себе на небезпеку, втручаючись занадто рішуче. Важливо триматися осторонь і вживати заходів деескалації.

Особисті компетентності

Досвід роботи зі споживачами і споживачками наркотиків

Включитися в роботу в середовищі легше, якщо ви вже мали справу зі споживачами і споживачками наркотиків у вашому особистому чи професійному житті.

Саморефлексія

Соціальним працівникам і працівницям на вулиці доводиться знов і знов критично аналізувати власну мотивацію і власні дії. З одного боку, тому що жорстке ставлення та синдром помічника в соціальній сфері роботи «вулиця» дуже швидко призводять до невдачі. З іншого боку, їм часто доводиться мати справу з групою адресатів і адресаток, яка визначає себе через уживання психоактивних речовин і тому знов і знов стикається з власними залежностями. Важливо розібратися з цим, щоб з'ясувати, чому людина хоче працювати саме з молодими людьми, які вживають психоактивні речовини, та виробити чітке ставлення до теми вживання психоактивних речовин.

Лояльне вихідне ставлення

Соціальні працівники і працівниці на вулиці не зобов'язані ідентифікувати себе з цільовою групою. І точно не варто наслідувати їхню поведінку, тому що спробу втертися в довіру швидко розпізнають. Водночас вони мають бути здатними прийняти їхній спосіб життя й умови (наприклад, неприйняття цінностей і норм «нормального» суспільства/суспільства досягнень). Неможливо виконувати соціальну роботу на вулиці, якщо відкидати адресатів і адресаток і вважати їх неповноцінними особами; навіть якщо таке ставлення не виражають відкрито, воно все одно відчутне й викликає опір (див. також «Лояльне ставлення»).

Здатність до відмежування

Близькість до групи адресатів і адресаток є невід'ємною, але здатність дистанціюватися теж. Тому соціальним працівникам і працівницям необхідно вміти підтримувати баланс між обома полюсами. Збалансоване особисте життя може в цьому посприяти.

Конфліктність

Працюючи на стику маргіналізованих груп і закладів, конфліктів не уникнути. Для цього ходіння на краю прірви соціальним працівникам і працівницям на вулиці потрібно мати належну кількість навичок конфліктності й асертивності.

Висока стійкість до фрустрації

Труднощі з доступом до середовища, необхідність завжди бути доступним, конфлікти з закладами та протистояння зубожінню й насильству можуть викликати емоційний стрес. Тому, щоб не стати

агресивним чи пригніченим, потрібно бути здатними компенсувати такі почуття, як розчарування, перевантаження, гнів і лють.

Спонтанність і гнучкість

Соціальні працівники і працівниці на вулиці мають уміти швидко пристосовуватися до різних ситуацій, вимог та очікувань, щоб мати змогу діяти адекватно в цій мало структурованій сфері діяльності.

Надійність

Саме адресатам і адресаткам, які живуть у «хаотичному» середовищі, необхідна можливість покладатися на виконання обіцянок і дотримання домовленостей.

Контактність

Вона полегшує доступ до наркосередовища (саме на початку роботи).

Чутливість

Соціальні працівники і працівниці на вулиці також мають уміти розпізнавати невербалізовані потреби й відчувати зміни у кліці, групі чи середовищі, де вживають психоактивні речовини.

Висновок.

Соціальна робота на вулиці з молодими людьми, які вживають психоактивні речовини, потребує високого професіоналізму та психічної стійкості.

Крім того, існують обов'язкові рамкові умови, які мають гарантувати, зокрема, спонсори соціальної роботи на вулиці. Незаперечними умовами для роботи є належне кадрове забезпечення, кваліфікація, контроль і правовий захист. Проєкти, розраховані на короткострокову перспективу та швидкі успіхи, зазнають невдачі, адже робота з молодими людьми, які вживають психоактивні речовини, потребує часу й терпіння.

Відмінну основу орієнтації для якісної роботи на вулиці дають стандарти Федеральної робочої групи з соціальної роботи на вулиці/мобільної роботи з молоддю.

https://irp-cdn.multiscreensite.com/5c840bc2/files/uploaded/Fachstandards_BAG_2018_final.pdf

Необхідно скасувати юридичне санкціонування адресатів і адресаток, оскільки це заважає соціально-виховній роботі, а інколи навіть протидіє їй.

Тому соціальна робота на вулиці заслуговує на довіру лише тоді, коли вона вважає себе політичним представленням інтересів адресатів і адресаток. Вона має позначити перешкоди й бар'єри в процесах і докласти всіх зусиль для їх скасування чи зменшення. Насамперед це стосується декриміналізації вживання психоактивних речовин. Крім того, як уже було згадано, необхідно запровадити право соціальних працівників і працівниць на відмову від надання свідчень. Адже, якщо поліцейська практика зобов'язання до надання свідчень на місці стане повсякденною, соціальна робота на вулиці втратить основу, особливо в криміналізованих групах, – довіру адресатів і адресаток, без якої неможлива робота над відносинами.